

Р.К. Койлыбаева* , **М.А. Жунисова**

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.,
*e-mail: 007_raushan@mail.ru

ҰЛТ ЕРЕКШЕЛІГІН КӨРСЕТЕТІН ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР

Мақалада жалпы отбасылық құндылықтардың маңыздылығы сипатталады. Сонымен қатар, отбасылық өмірде отбасы мүшелерінің әрқайсысының қадір-қасиетіне тоқталып, бала тәрбиесіндегі ата-ананың басты міндеті мен отбасындағы рөліне сипаттама береді. Қазақ отбасына тән басты құндылықтар ұлттық құндылықтарға негізделі отырып жүзеге асатыны және отбасындағы тәрбиенің қоғамға әсері қарастырылады. Отбасындағы басты құндылық – ұрпақ тәрбиесі екені баршамызға түсінікті, сол ұрпақ тәрбиесінің өзі жалпылама қарастырылып және сол тәрбиенің өзі бірнеше шағын құндылықтардан тұратынын көрсетеді. Аталмыш тақырыпқа жалпы сараптама жасай отырып, отбасы құндылығы ұғымына анықтама берілген. Отбасы – негізгі тұлға қалыптастырушы болып табылады. Отбасында әр баланың жеке тұлға болып қалыптасуына септігін тигізетін қайталанбас бейнесі құрылады. Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдер отбасылық тәртіптің қалыптасуына дәйекті негіз бола алатыны анықталып, отбасының негізгі функционалдық параметрлері көрсетіліп, отбасылық құндылықтар тұжырымдалып, талданған. Қазақ халқына тән салт-дәстүрлер, мақал-мәтелдер өздігінен тәрбиелік мән бермейтіні анық, отбасында ата-ананың сол айтылған ой мен ұстанымдарды өздері ұстана отырып үлгі болған жағдайда ғана маңыздылыққа ие болады. Әрбір мақал-мәтел, салт-дәстүр дұрыс орнымен қолданылған жағдайда өскелең ұрпақ үшін тамаша өнегеге толы сабақ болатыны анық.

Түйін сөздер: отбасы, отбасы мүшелерінің рөлі, отбасылық құндылықтар, отбасылық дәстүрлер, өскелең ұрпақ тәрбиесі, отбасы денсаулығы, қазақ халқының қонақжайлылығы.

R.K. Koilybayeva*, M.A. Zhunisova
Abai Kazakh National Pedagogical University,
Kazakhstan, Almaty,
*e-mail: 007_raushan@mail.ru

Family values reflecting the specifics of the nation

This article describes the importance of family values. Also highlighting the merits of each family member in family life, describes the basic obligations of parents in the upbringing of children and their role in the family. Considers the basic values inherent in the Kazakh family, which are realized on the basis of national values and the impact of family education on society. We all know that the main value in the family is the upbringing of the young generation, accordingly considers generically the upbringing of the young generation and shows that the upbringing itself consists of several small values. Analyzing this topic, article defines the concept of family values. The family is the main teacher of personality. It is in the family that a unique image of each child is created, creating him as a person. On the basis of Kazakh proverbs, the process of forming a family structure is consistently justified, the main functional parameters of the family are highlighted, family values are formulated and listed. Customs and traditions, proverbs, sayings inherent in the Kazakh people do not have an educational effect on their own, but they have educational effect under conditions where parents follow them as personal example in the family, support the principles and ideas expressed in them. Each saying, proverb, custom, at the correct application become a fine, instructive moral lesson for younger generation.

Key words: family, the role of family members, family values, family traditions, upbringing of young generation, health of family, hospitality of the Kazakh people.

Р.К. Койлыбаева*, М.А. Жунисова

Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

Казахстан, г. Алматы,

*e-mail: 007_raushan@mail.ru

Семейные ценности, отражающие специфику нации

Данная статья описывает значимость семейных ценностей. Выделяя достоинства каждого из членов семьи в семейной жизни, описываются основные обязательства родителей в воспитании детей и их роль в семье. Рассматриваются основные ценности, присущие казахской семье, основываясь на национальные принципы, и влияние воспитания в семье на общество. Всем нам известно, что главная ценность в семье – воспитание подрастающего поколения, соответственно рассматривается обобщенно воспитание подрастающего поколения и показывается, что само воспитание состоит из нескольких малых ценностей. Анализируя данную тему, в статье дается определение понятию семейных ценностей. Семья есть главный воспитатель личности. Именно в семье создается неповторимый образ каждого ребенка, творящий его как личность. На базе казахских пословиц последовательно обосновывается процесс формирования семейного уклада, выделены основные функциональные параметры семьи, сформулированы и перечислены семейные ценности. Обычаи и традиции, пословицы, поговорки, присущие казахскому народу, оказывают воспитательное воздействие не сами по себе, а при условии, если родители личным примером в семье соблюдают, поддерживаются принципов и идей, выраженных в них. Каждая поговорка, пословица, обычай при правильном применении становятся прекрасным, поучительным нравственным уроком для подрастающего поколения.

Ключевые слова: семья, роль членов семьи, семейные ценности, семейные традиции, воспитание подрастающего поколения, здоровье семьи, гостеприимство казахского народа.

Кіріспе

Халқымызда: «Ел боламын десең, бесігіңді түзе» – деген мақалдың астары тереңде! Мықты, қалыптасқан ел болу үшін, ең алдымен кішігірім мемлекет саналатын – отбасының берік болуы, сол отбасында бала тәрбиесін ата-бабамыздан қалған құндылықтармен ұштастыру, бала бойында ата-анаға деген ерекше құрметті, ықыласты дамыта білу маңызды. Отбасы – ұлттық құндылықтар мен ұлттық тәрбиенің бастауы. Отбасы – жүрегі бір, тілегі бір адамдар тобынан тұратын қоғамның маңызды бір бөлігі. Қазақ халқы үшін отбасы – оттың басы, жылулықтың бастауы деген ұғымды берген. Әрине, отбасынан алатын жылулық пен мейірімді дүниенің басқа кереметтерімен салыстыруға келмейді. Отбасы – бір-бірін түсінетін екі жанның некесін қиюы арқылы қалыптасатын, ананың – мейірімінен, әкенің – тәлім-тәрбиесінен тұратын шағын орта.

Әр отбасының өзіне тән ережелері мен тәртібі болады. Сол ережелер мен тәртіп, ұлттық құндылықтар негізінде жүзеге асады. Қазақ отбасының басты құндылықтарына – ауызбіршілік, мейірімділік, сүйіспеншілікті жатқызар едік. Ауызбіршілік болған жерде отбасының түтіні мәңгі түтеп тұратыны, қандай жағдайды болмасын еңсеретінін білеміз.

Отбасы – бұл ерлі-зайыптылар (әке-шешесі) некесіне, олардың балалары мен басқа қандас туыстарының рухани байланысына, тұрмыстық және моралдық жауапкершілік ортақтығына негізделген қоғамдастық (Арғынбаев, 1975:130)

Отбасы – өзіне ғана тән заңдары бар шағын мемлекет іспеттес. Сол шағын мемлекеттің гүлденуі, тату-тәтті өмір сүруі отбасы мүшелерінің барлығына тәуелді. Отбасы іргетасы – отбасындағы әр мүшенің орнымен қаланады. Ата-ананың орны қашанда жоғары тұрады.

«Қазақстан-2030» бағдарламасында: «Әкелер мен аналардың, аталар мен әжелердің өз балалары мен немерелері алдындағы жауапкершілігін күнделікті есте ұстауға тиіспіз. Біз өз балаларымыз бен немерелерімізді сонау алыс болашақта, олар біздің жасымызға жеткен кезде қандай күйде көргіміз келеді...» – дей келе, жас ұрпақ тәрбиесінің маңыздылығын көтерген. (Назарбаев, 1998:90). Әрине, отбасындағы тәрбиені ешқандай орта бере алмайтындықтан және бала қай кезде болмасын өзінің ата-анасына қарап бой түзеп өсетінін білген дана халқымыз отбасылық қарым-қатынасқа аса мән берген. Атасы мен әжесінің өсиет-өнегесімен сусындаған, әкесі мен анасының жылулығын сезініп өскен баланың тәрбиелі, өнегелі, көпшіл, әрі мейірімді болып өсетінін айтпасақ та түсінікті.

Тәжірибе

Қазақ отбасының негізгі құрамы ата, әже, әке, ана, балалары (ұлдары мен қыздары) сияқты отбасы мүшелерінен тұрады. «Қарты бар үйдің қазынасы бар» – демекші, отбасында көпті көрген қарттары болса, ол үйден қашанда ұлттық тәлім-тәрбиенің басыңқылығын байқаймыз. Отбасында ата мен әже балаларына жақсы мен жаманды ажыратуда жол көрсетіп, өздерінің көрген білген тәжірибелерімен бөлісіп отырған.

Психолог Э. Фроммның тұжырымдамасына сәйкес, ананың және әкенің махаббаты табиғаты, генезисі және көріну формасы бойынша бір-бірінен ерекшеленеді және баланың тұлғалық дамуында әртүрлі әсер етеді. (Исаева, 1997) .

«Әке – баланың қорғаны» – демекші, қазақ отбасында әкенің алатын орны жоғары. Әке – отбасының тірегі, қамқоршысы, отбасының камын жасайтын басты адам. (Садырбайұлы, 2012: 230). Әке мектебінен тәлім-тәрбие алған бала, ұлтына да жанашыр, қамқор болатыны мәлім. Халқымызда әкені құрмет тұтып, әкені – асқар тауға теңеуі бекер емес. Әкенің ұл баланы шыңдау мақсатында ұлға деген тәрбиесі қатал болатын болса, қыз баласына деген махаббаты ерекше болады. Әкенің қатаң ережелеріне бағынған ұл ешқашан қателеспейтіні анық, ал досындай еркелеп, сыйласып өскен қыз бала, ертең тұрмысқа шыққанда өзінің қылықты мінезімен барған жерімен тіл табысуы да жеңіл болатыны анық. Осыған орай, әкелер де ұл-қыздарына үлгі болуға тырысатын болған. Отбасындағы әкенің мәртебесін түрлі шығармалардан, өлең жолдарынан оқитынымыз да рас. Әке мәртебесін біз төмендегі Абай жолы романынан алынған мысалдан анық көруімізге болады: – *Әй, шырағым балам, әуелі аржағыңда әкең тұр. Сәлем бер! – деді.* (Әуезов, 2004: 365). Бұл мысалда, ана мен бала арасындағы тілдесудің көрінісі сипатталады. Анасы баласына *«әуелі аржағыңда әкең тұр»* – деу арқылы баласына әкесімен бірінші кезекте амандасу керектігін айта отырып, қазақ халқында ер адамның отбасындағы мәртебесі қашанда жоғары тұратынын көрсеткендей. Сонымен қатар, қазақ отбасында аналарымыз: – *Балам, әкеңмен ақылдас! – Әкеңді тамаққа шақыр! – Әуелі, әкең асты бастасын!* – деу арқылы, қай кезде болмасын өзінің балалары алдында ер адамның мерейін үстем етіп, беделін арттырып отырған.

Жанұяда ананың орны өзінше ерекше. Халқымызда аналарымызды *от-анасы* деп

атауы да тегін емес. Әке – отбасы тірегі болса, ана – отбасының жүрегі. Отбасындағы жылулық, мейірім және отбасының берекесін ұстап тұруда аналарымыздың орны ерекше. Ана – отбасының ұйытқысы. Көбінесе, отбасында балалар әкенің қатаң ережелері мен тәрбиесіне бағынатын болса, ана мейірімін көру арқылы қамқорлықты түсінеді. Ананың ақ сүтімен бала бойында адамгершілік, ар-ұят сияқты жақсы қасиеттер дариды.

М.Д. Шағырбаева өзінің еңбегінде: «Қазақтың халық педагогикасында әйел – отбасы өмірінің тұтқасы, рухани демеушісі, тәлімгері, перзент тіреніші, ұрпақ жалғастыратын құдыретті күш деп танылған. Олардың адамгершілік болмысы, мейірімі, ұлттық ар мен ұяттың өлшемі, намысы саналған (Шағырбаева, 2010).

Отбасылық құндылықтардың алтын дінгеі – ол ана. Ана ұлттық құндылықтарды өсіріп отырған ұрпағына жеткізуші, бала тәрбиесіндегі басты адам болса, ал әке – сол отбасының қорғаны болып табылады. Отбасында тек жақсы қасиеттерді бойына сіңірген ұрпақ, ертең еліне де адал, жанашыр азамат болатыны анық.

Отбасының берік болуы үшін отбасында бала болуы маңызды. «Балалы – үй базар, баласы – жоқ үй қу мазар» – деген халқымыздың мақалы тектен-текке айтылмаса керек. Себебі, халқымызда отбасы бақытын – бала сүюмен байланыстырған. Бала – отбасының ұйытқысы, ата-ананың арасын байланыстыратын негізгі көпір болып табылады. Сондықтан да, некенің берік болуы да отбасында баланың болуына байланысты болған. Бала – әрі ұрпақ жалғасы, әрі ата-ананың көз қуанышы.

Әр халықтың өзіне тән ұлттық ерекшеліктері мен құндылықтары болады және сол құндылықтардың жеке отбасы қалыптасуында, бала тәрбиесінде қолданылып, ұрпақтан-ұрпаққа тарайтынын білеміз. Қазақ отбасы тәрбиесінің де өзіне ғана тән ерекшеліктері, халықтың ұлттық құндылықтарына негізделеді. Әр отбасында некені сақтау, дінге берік болу, ұрпақ жалғастыру, балаларға дұрыс тәрбие беру деген сияқты дәстүрлі отбасылық құндылықтар ортақ болады. Бұл құндылықтарды әр отбасы өзінше ұстанады.

Отбасылық құндылықтар – адамдар қауымдастығының некелік – ата-аналық – туыстық байланысқан, бірегей бірлескен іс-әрекетінің негізіне жататын объектілер және олардың мәнінің жағымды және жағымсыз көрсеткіштері, объектілердің адамзаттың өмір-тіршілік саласына, қызығушылығына, сұраныстарына, әлеу-

меттік қарым-қатынастарына тиістілігі (Нишанбаева, 2019: 192).

Құндылық – жақсылық пен жамандықты ажыратудың мәні, адамгершіліктің аса жоғары деңгейі деуге болады. Біз өз тарапымыздан, отбасы құндылықтарының төмендегідей құрылымын қарастырғымыз келіп отыр.

1-сурет

Неке беріктігі – халқымызда әр шаңырақ неке кию арқылы көтерілген. Неке қиып көтерілген шаңырақтың ғұмырлы болатынына ата-бабамыз да сенген, әрі сол ұстаным әлі күнге дейін сақталуда. Некенің берік болуы үшін отбасында ерлі-зайыптылардың өзара түсінісуі, екеуара сыйластығы өте маңызы фактор болып табылады. Сонымен қатар, қандай жағдай болмасын бірін-бірі қолдауы, бір-бірімен қарым-қатынасқа түсу барысында сабырлық танытуы, балаларының алдында үлгілі бола білуі некенің берік, отбасының бақытты болуына септігін тигізеді.

Тектілік – адам бойындағы қандай қасиеті болмасын, соның барлығы ата-бабасының қанымен берілуі деуге болады. «Текіден текті ұрпақ тарайды», – деген сөз бекер емес. Тектіліктің мәні – өзінің шыққан тегін білу, жеті атасын жақсы тану, сол ата бабасына тағзым ету дегенді білдіреді. Халқымыз салауатты өмір салтына аса мән берген халықтың бірі, оның себебі жеті атаға дейін қыз алысып, қыз беріспеген халықпыз. Мұның өзі, халқымыздың қаны таза, жаны таза тектілердің ұрпағы екенінің көрсеткіші.

Талқылау

Отбасындағы басты құндылықтардың бірі – *ұрпақ тәрбиесі*. Қазақ отбасындағы бала тәрбиесін ұл тәрбиесі, қыз тәрбиесі деп же-

ке-жеке мән беріп қарауы да оның өзіндік ерекшелігінің бірі. Отбасының үлкен мүшелері, яғни ата-әже, ата-ана ең әуелі өз ұрпақтары алдында көпті көрген, халық даналығымен сусындаған, басқаларға үлгілі екендігін көрсете отырып тәрбиелеуге тырысқан. Ұлдарды мықты, адал, намысқой қылып тәрбиелеу мақсатында әкелері тәрбиелеп, қаталырақ ұстаған болса, ал қыз баланың тәрбиесі аналардың еншісінде болған. Қызға, анасы ақылмен, мейіріммен жол сілтеп отырған. Жоғарыда, айтып өткеніміздей әкенің де қыз балаға ықыласы ерекше болған, қыз баланың тәрбиесі қатаң емес дегеніміз, қыз баланы бетімен жіберу дегенді білдірмеген, қыз – сол әулеттің намысы, тіптен елдің намысы саналып барынша әдептілікке, адалдыққа жан-жақты тәрбиеленген. Отбасында ана мен қыз баласына деген қамқорлық болмаған жағдайда отбасының үлгілі, өнегелі отбасылар қатарынан болуы мүмкін емес. Ұрпақ тәрбиесі – қай кезде болмасын елдің жойылып кетпей ел болып қалуы үшін маңызы жоғары. «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады!», – деп Абай атамыз өзінің 19-шы қара сөзінде айтпақшы, адам басқалармен тығыз байланыс орнату арқылы, солардан көрген, білгенін үйрену арқылы ғана дамып, жетіледі (Құнанбаев, 2007: 160). Ұрпақ тәрбиесінің өзі бала бойында: *үлкенге құрмет, адамгершілікке үйрету, әдеп тәрбиесі, салауатты өмір салтын ұстану, сана-сезім деңгейін өсіру, еңбекке баулу* сияқты қасиеттерді дамытудан тұрады. Әрине, саналы ұрпақ тәрбиелеуде бұл қасиеттердің барлығы ата-ана бойынан табылуы тиіс. Ата-ана осы қасиеттерді ұстанған жағдайда, баланы оқытудың қажеті де шамалы, себебі бала отбасында көрген-түйгенін жасайтыны анық.

«Ислам дінінде баланы әдепті, көргенді етіп тәрбиелеу – ата-ананың ең негізгі міндеттерінің бірі. Ата-ана баланы жөнге салуда байыптылықты ұстанып жеңілден қиынға, жұмсақтықтан қаттылыққа, кешірімділіктен қаталдыққа қарай тәсіл қолдануы қажет» – деп айтылған екен. Яғни, бала қателескен жағдайда ата-ананың сабырлы әрекет етуі маңызды. (Бағашар, 2011:228).

Отбасы тәрбиесіндегі *үлкенге құрмет көрсету* қағидасы кез келген қазақ отбасының басты ұстанымы десек артық айтпас едік. Үлкен кісілердің алдын кеспеу, сөзін бөлмеу, төрден орын беру, алдымен үлкен кісілердің батасын

алу әрбір шаңырақта жүзеге асатын тәрбие баптауы болып табылады. Бірнеше автордың еңбегімен жазылған, «Мәңгілік ел» кітабында: – *Жас ұрпақтың ақыл-есінің, мінез-құлқының қалыптасуы өскен ортасының өнегесі мен алған тәрбиесіне байланысты*, – деп жазылған екен (Пірәлиев, Қасымбеков, Жампеисова, 2015:336). Әрине, бұл сөздермен келіспеу мүмкін емес. Жас ұрпақтың дұрыс қалыптасуы, алған тәрбиесі мен сол ұрпақты тәрбиелейтін топқа тікелей байланысты.

«Адамның адамишылдығы – ақыл, ғылым, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, жақсы ұстаздан болады» – деп Абай Құнанбайұлы атамыз айтпақшы, адамның бойындағы адамгершілік сияқты асыл қасиет жанұяда ата-ананың өсиет-өнегесімен бала бойына даритыны анық. *Адамгершілік тәрбиесі* – мақсатқа негізделген көзқарасты, сенімді, парасатты мінез-құлық дағдылары мен әдеттерді қалыптастыруға және адамгершілік сезімді, ұлттық сананы, қарым-қатынасты дамытуға, жалпы адамзаттық құндылықты тиімді пайдалануға бағытталған жалпы адамзаттық тәрбиенің құрамдас бөлігі (Бим, 2002:528).

Адамгершілік – адамның ең асыл қасиеті, әр адамның бойынан табылуға тиіс қасиет. Бұл қасиет адамдардың өзге адамдармен қарым-қатынасы кезінде әр айтқан сөзіне, әр істеген іс-әрекетіне мән беруі. Кез келген мәселеде дұрыс шешім шығару, әділ болу дегенді білдіреді. Әрине, бала тәрбиесінде адамгершілікке үйрету ең маңызды істердің бірі және қазақ отбасында қалыс қалмайтын тәрбиелеу түрі деуге болады.

Балаларды адамгершілікке тәрбиелеуде ұлттық педагогика қашанда халық тәрбиесін үлгі ұстайды. Ал адамгершілікке тәрбиелеудің бірден-бір жолы – осы іске көзін жеткізу, сенімін арттыру. Осы қасиеттерді балаға жасынан бойына сіңіре білсек, адамгершілік қасиеттердің берік іргетасын қалағанымыз (Аймауытов, 2008: 38-43).

Әдеп тәрбиесіне келетін болсақ, ол-әр отбасының өз ұрпағын кез келген ортада өзін-өзі дұрыс ұстай білуге үйретуі. Әдемі сөйлеу, дұрыс киіне білу, өзін-өзі күтуді үйрену – әдептіліктің белгілері. Күнделікті ауызекі сөз барысында қоланылатын: *Әдеп сақтау, әдептен озбау, әдеп көрген* сынды фразеологиялық тіркестердің мағынасы: Отбасында дұрыс тәрбие алған, үлгілі, ибалы дегенді білдіріп, тағы да отбасындағы тәлім-тәрбиенің маңыздылығын көрсетеді.

Салауатты өмір салтын ұстануға тәрбиелеу қазақ қоғамында сонау ата-бабамыздың заманы-

нан қалыптасқан. Көкпар тарту, бәйге, алтыбақан, асық ойнау, күресу сияқты халқымыздың ұлттық ойындары салауатты өмір салтын ұстанудың тиімді жолдары болған. Себебі, бұл ойындардың барлығы дене қимылын қажет етумен қатар, жастарды артық зиянды нарселерге әуестенуден сақтаған десек артық болмас. Салауатты өмір салты-денсаулықтың басты кепілі. Елдің жойлып кетпей қалуы, ұрпақ жалғастығы екені анық. Сол ұрпағымыздың денсаулығы мықты болуы үшін де, әрі еліміздің болашағы жарқын болуы үшін де жас ұрпақты салауатты өмір салтына үйрету аса маңызды. Отбасында балаға зиянды заттарды, яғни шылым шегудің, алкоголь тұтынудың, денсаулыққа зиянды улы заттарды қолданудың дұрыс еместігін құлағына құйып өсірген абзал. Оның орнына денсаулығын шынықтырып, көбірек қозғалудың тиімділігін айтып отырған абзал. Әрине, жоғарыда айтып өткеніміздей балаға үйретуден бұрын ата-ана өздері салауатты өмір салтын ұстанып, зиянды нәрсені қабылдаудан аулақ болған жағдайда ғана, бала отбасында көргенін жасайтыны анық.

Сана-сезім деңгейін өсіру – баланың білім деңгейін өсіру дегенді білдіреді. Махмұд Қашқари сынды әйгілі ғалымның: *«Ұлым саған айтайын өсиетін дананың: Білімдіні таны да, соңынан ер, қарағым»* – деген нақылының кез-келген адамның жаңа білім алуға деген құлшынысын арттыратыны сөзсіз. Қай кезде болмасын, ата аналар балаларына дұрыс білім беруге талпынған. Балаларды біліммен сусындату, отбасында дұрыс бағыт-бағдар беру, балаларға ой салатын ата-бабамыздан қалған өсиет-өнегеге толы ұлағатты сөздерді жиі айту балалардың сана-сезімінің жоғарылауына септігін тигізеді анық.

Бала күнімізде ата-әжеміз: *«Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей»* – деп жиі айтатыны есімізден шыға қоймағаны рас. Балаларды *еңбекке баулу* арқылы ғана жауапкершілікке үйретуге болады. Отбасында үй тірлігіне көмектесіп анасының іс-әрекетін қайталаған қыздар, әкесінің тыстағы жұмыстарына қолқабыс етуді үйренген ұлдар ертең еліне де пайдасы тиер, ұлтына жанашыр азаматтар болатынын сеніммен айта аламыз. Сондықтан да, халқымызда баланы еңбекке баулып өсіруге тырысқан. Еңбектеніп үйренген бала өз өзіне сенімді, қандай жұмыстың басы шықса да қиналмай алып кететіні анық. Сонымен қатар: *«Еңбексіз тапқан мал бекерге кетер»* – деген мақалдың да жиі қолданылатынын білеміз. Бұл мақалды естіп өскен ұрпақ ата-анасының тапқан-таянғанын ішіп-жеп отыратын

жалқау болмайтыны анық. Отбасында ата-аналар немесе үлкен кісілер осы мақалды қолдану арқылы жас ұрпаққа әр нәрсені еңбектеніп қол жеткізгенде ғана ыстық болатынын ұғындырған.

Отбасы денсаулығы – отбасы мүшелерінің амандығы бірінші кезектегі мәселе. Қазақта: «*Жарлының байлығы – денінің саулығы*» – деген мақал, сонымен қатар: «*Денсаулық – зор байлық*» – деген мақалдар жиі қолданылады. Денің сау болмаса ештеңенің маңызы болмайтыны анық. Бірінші мақалдағы негізгі ой-адам үшін денсаулықтан асқан құнды дүние жоқ екенін білдіре отырып, қанша бай болсаң да денсаулығың жоқ болса, сол байлықтан еш пайда жоқ екені айтылады. Денсаулығың күту мақсатында, ата-бабаларымыз күнделікті тұтынған тамақтарына да аса мән берген. Әбдуәли Қайдар атамыз өзінің «Қазақтар ана тілі әлемінде» атты, этнолингвистикалық сөздігінде: «Ет пен сүттің мол, әрі негізгі қорек ретінде қолданылуының басты себебін, халқымыздың ерте заманнан келе жатқан көшпелілік болмысымен, мал шаруашылығы-негізгі тіршілік көзі болуымен байланысты», деп түсініктеме берген екен (Қайдар, 2009: 371).

Халқымыздың негізгі тағамы – ет пен сүт өнімдері болған. Еттің де, сүттің де ағзаға тигізер әсері мол және де дәруменге бай екені белгілі. Ата-бабаларымыз түрлі аурулардың алдын алуда да жылқы сүтін дұрыс пайдалана білген. Мүмкін, сол себепті де арғы ата-бабамыздың шымыр, алып тұлғалы болғаны жеген тағам құрамына да байланысты болса керек. Қазірде, ет пен сүтті жиі пайдаланатын елміз. Алайда, заман ағымына сәйкес пайда болған түрлі улы тағамдарды да пайдаланудан кемде емеспіз. Әсіресе, балалардың көп тұтынатыны анық. Қазір көшеден дайын тағам тұтыну сәнге айналған, өкінішке орай сол жеңіл желпі дайындалған астың пайдасынан зияны көп екенін біле тұра тұтынамыз. Отбасы денсаулығының маңыздылығын ұмытпай, отбасында дұрыс тамақтануды әдетке айналдырғанымыз жөн.

Сыйластық – адам баласының бір-біріне деген ыстық ықыласының көрінісі. Отбасының толыққанды бақытқа кенелуі – ол отбасы мүшелерінің бір-біріне деген сыйластығы. Бұл сөздің астары терең, мән-мағынаға толы десек қателеспес едік. Себебі, сыйластық – дегеніміз адамдардың өз бойындағы тәкәппарлықты, өзімшілдікті, менмендік қасиеттерін аластатып, басқа адамдарды сол қалпында бағалауы және құрметтеуі болып табылады. Сыйластық бар

жерде отбасының шайқалуы мүмкін емес. Отбасы мүшелерінің бір-бірінің көңіліне қарап, «сіз, біз» десіп өмір сүруі, сол шаңырақтың шаттыққа толып, берекесі артуына көмегін тигізері анық. «*Алтау ала болса, ауыздағы кетеді, төртеу түгел болса төбедегі келеді*» – демекші, тату-тәтті, сыйласып өмір сүрген кезе ғана отбасы үшін алынбас қамал да болмайды және басқа ортада сол отбасының мерейі жоғары болады. Отбасында сыйластық орнау үшін сол отбасында ата-ананың абыройы жоғары болуы керек.

А.С. Макаренконың пайымдауынша, «Абырой – дегеніміз: балалар көзімен көріп тұрған, жасы үлкен кісінің күдіксіз қасиетті күші және құндылығы», екен (Макаренко, 2009). Яғни, ата-ана өз баласы алдында салмақтылығымен, адамгершілігімен, еңбекқорлығымен, мәдениеттілік және кішіпейілдік қасиеттерімен абыройлы бола алады. Балалар үшін ата-анасының абыройы басқа адамдар арасындағы ата-анасының беделімен өлшенеді десекте артық айтпас едік.

Қонақжайлылық мәселесі – қазақ қандай халық дегенде, бірден қонақжайлылығымыз еске түседі. Әдетте, қандай қонақ келседе құрақ ұшып қарсы алатынымыз бар. Жолай соққан мейман болсын, арнайы келген мейман болсын бөліп-жармай, дастарханға барын салып күту қанымызға сіңген қасиет. Сонымен қатар, келген қонақтың да қадамына қарай түрлі болжамдар айтылатын. Мысалы: қонақ келген отбасында бір жақсылық бола қалса, соны: «*Құтты қонақ келсе, қой егіз табады*» – деу арқылы, қонақтың келген қадамын жақсылықпен байланыстырып отырған. Әрине, бұл біздің халқымызда сонау ата-бабамыздан келе жатқан асыл қасиет болып табылады.

Қонақ кез-келген үйге түспейтін болған, үйі таза, ұл-қызы бар адамның үйіне түсетін болған. Қазақтың әр үйінде «қонақтың ырыздығы» бар деген ұғым қалыптасқан (Кенжеахметұлы, 1994:80).

Қазақ отбасында, қонақ күту дәстүріне үйретудің де қажеті жоқ, себебі әр отбасында қонаққа деген ілтипат пен құрметті жас ұрпақ қай заманды алмасақ та көріп өсуде. Халқымыз қай қонақтың түрі болмасын, өз қонағына өте жайлы болған. Бейтаныс адамдардың алыстан ат терлетіп барар жерлеріне жете алмай, жолай кез келген шаңыраққа тоқтап сол үйдің құтты қонағына айналуы біз үшін таныс жағдай. Біраз жылдар бұрын, келген қонақтың кім екенін білу маңызды болмаған, ең бастысы келген адамды кері қайтармай, бар жақсысын салып қонақ ету

мақсат еді. Алайда, қазіргі заманда қонақ күту дәстүріміз кішкене өзгеріске ұшырағаны анық. Оның себебі, адамдардың ниетінің, ойының өзгеруі болып табылады. Кез келген бейтаныс адамды қонақ етіп қарсы алудан қорқатын заман. Осыған қарамастан, халқымыздың қонақ-жайлылық қасиеті әр шаңырақта сақталған деуге болады.

Қорытынды

«Не ексең, соны орасың!» – деп ата-бабаларымыз бекер айтпаса керек, ананың сүтімен, әкенің тәлімімен дарыған қасиет баланың алдағы өмірінің бағыт-бағдары болатыны анық. Сондықтан да, отбасындағы ата-ананың бір-біріне деген сыйластығы, құрметі жоғары бо-

луы керек. Баланың басты ұстазы-ата-анасы болып табылады. Бала дүниеге келгеннен кейін күнделікті көретіні ата-анасының іс-әрекеті, бір-біріне деген қарым-қатынасы, сол себепті де, бала үшін өміріндегі ең басты еліктейтін адамдары ата-анасы болатыны анық. Отбасында ер бала әкеге қарап, ал қыз бала анасына қарап бой түзейді. Ата-ана әрбір іс-әрекетіне, айтқан сөзіне аса мән беруі керек. Отбасында көрген құрметті бала ертең айналасындағы адамдарға, сонымен қатар, өзі отбасын құрғанда көрсетері анық.

Қорыта келе, *отбасы құндылығы* – ұлттық құндылықтарға негізделген, отбасы мүшелерін тәртіп пен тәрбиеге жетелейтін, отбасының атадан балаға беріліп келе жатқан ұстанымдары мен ережелері.

Әдебиеттер

- Арғынбаев Х.А. Қазақстан отбасы және неке: тарих ғылым. докторы, автореф. дисс. – Алма-Ата, 1975. – 130 б.
- Назарбаев Н.Ә. Қазақстан-2030. – Алматы: Білім, 1998. – 90 б.
- Исаева Г. Шаңырақ шаттығы. – А., 1997.
- С.Садырбайұлы. Қазақ халқының мақалдары мен мәтелдері. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 230 б.
- Мұхтар Әуезов. Абай жолы роман-эпопеясы. 1-ші кітап. – Алматы: Жазуш, 2004. – 365 б.
- Шағырбаева М.Д. Қазақ қыздарының тәрбиесі туралы педагогикалық ойлардың даму тарихы және тенденциялары: дисс. ... пед.ғыл.канд. – Алматы, 2010.
- Нишанбаева С.З. Педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің отбасы-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру: философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2019. – 192б.
- Құнанбаев А. Қ. Қара сөз. Алматы: Көшпенділер, 2007. – 160 б.
- Бағашар Қ. Исламдағы бала тәрбиесі. – Алматы: Көкжиек-Б, 2011. – 228 б.
- Пірәлиев С.Ж., Қасымбеков М.Б., Жампеисова Қ.К. және т.б. Мәңгілік ел: оқулық. Абай атындағы ҚазҰПУ. – Алматы: Ұлағат, 2015. – 336 б.
- Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М.: Большая рос. энцикл., 2002. – 528 с.
- Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші // Бала тәрбиесі. – 2008. – № 47. – 38–43-б.
- Кайдар Ә. Қазақтар ана тілі әлемінде (этнолингвистикалық сөздік) Адам. – Алматы: Дайк-Пресс, 2009. – 784 б.
- Макаренко А.С. Человек должен быть счастливым. – М.: Карпуз, 2009.
- Кенжеахметұлы С. Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары: көпшілік оқырман қауымға арналған. – Алматы: Ана тілі, 1994. – 80 б.

References

- Aimauytov Zh. (2008). Tərbiye zhetekshi /Bala tərbiesi [Leading education] № 47. 38–43p. (In Kazakh)
- Argynbaev Kh.A. (1975). Kazakhstan /otbasy zhane neke, tarih gylym. doktory, avtoref. diss [Family and marriage] Alma-Ata, 130p. (In Kazakh)
- Auezov, M. (2004). Abai joly roman-epopeyasy. Zhazushy [The Path of Abai] 365p. (in Kazakh)
- Bagashar K. (2011). Islamdagy bala tərbiesi. «Kökzhiek-B» baspasy [Upbringing of the children in Islam] Almaty: 228 p. (In Kazakh)
- Bim – Bad B.M. (2002). Pedagogicheski ensiklopedicheskii slovar /gl. red. M.: Bolshaya ros. ensikl. [Pedagogical encyclopedic dictionary] 528 p. (in Russian)
- Isaeva G. (1997). Shanyrak shattygy [Family happiness]. (In Kazakh)
- Kaidar, A. (2009) Kazaktar ana tili aleminde / etnolingvistikalik sozdk. Dayk Press. [Kazakhs in the world of the native tongue]. Almaty: 784 p.
- Kenzeahmetuly S. (1994). Kazaktyn salt-dasturleri men adet-guryptary, kopshilik okyrman kauymga arналган. Ana tili [Kazakh customs and traditions] Almaty: 80 p. (In Kazakh)

- Kunanbayev A.K. (2007). Kara soz, Koshpendiler [Words of edification] Almaty: 160 p. (In Kazakh)
- Makarenko A.S. (2009). Chelovek dolzhen byt' schastlivym. «Karapuz» [A person must be happy]. (in Russian)
- Nazarbaev N.A. (1998). Kazakhstan-2030 [Kazakhstan-2030] Almaty, 90p. (In Kazakh)
- Nishanbaeva S.Z. (2019). Pedagogikalyk zhogary oku oryndary studentterinin otbasy-adamgershilik kundylyktaryn kalyptastyru / filosofiya doktory (PhD) darezhesin alu ushin daiyndalghan dissertaciya [Formation of moral values of the family among students of pedagogical universities] Almaty: 192p. (In Kazakh)
- Piraliev, S. Zh., Kasymbekova, M.B., Zhampeisova, K.K. and others.(2015). Mangilik el / Book [Eternal country] Almaty: 336 p. (in Kazakh)
- Sadyrbaiuly S. (2012). Kazak halkynyn makaldary men matelderi. Kazak universiteti [Kazakh proverbs and sayings] Almaty, 230 p. (In Kazakh)
- Shagyrbayeva M.D. (2010). Kazak kyzdarynyn tərbiyesi turaly pedagogikalyk oilardyn damu tarihy zhane tendenciylary: diss. ped.gyl.kand [History and trends of the development of pedagogical thought about the upbringing of a girl] Almaty. (In Kazakh)